

O slovenskem kozolcu

Marjan Mušič

Popotnik, vračajoč se iz tujine, se zga-ne, ko ga pozdravijo kozolci, prvi znanilci domovine. V raskavi obleki iz grobo obte-sanih hrastovih hlodov, brez vsakega okra-sa stoje zleknjeni k zemlji z na široko razkrcenimi nogami, oporami. Delo tež-kih stoletij, porojeni iz potrebe in v da-našnji dokončni obliki sproščeni vsega od-večnega; od tod uravnovešeno razmerje posameznih sestavnih delov.

Kozolec je v prvi vrsti priprava za su-šenje žita in krme. V naših krajih je po-leti mnogo dežja, zato je skoraj onemogo-čeno uspešno sušenje žita na prostem v rázstavah, ne da bi se pri tem zrnje in slama pokvarila.

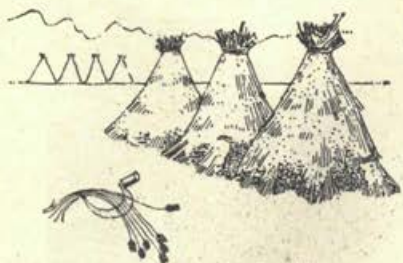
Najpreprostejše sušenje žita v obliki stav ali razstav (sl. 1 in 2), to je kupcev, postavljenih kar po njivah, je poznano tudi pri nas povsod tam, kjer ni kozolca: na Koroškem, v Slovenskih goricah, Halozah in na Ptujskem polju, prav posebno v Prek-murju, nadalje vzdolž hrvaške meje, na Bi-zeljskem, v Beli krajini, na Krasu in v Istri.

Kakor nimamo pri razstavah opravka z nikako pripravo, saj se postavljajo kup-ci brez posebnega ogrodja po njivah, tako so ostrve ali ostrnice (sl. 3 in 5) in kope (sl. 4) prvi pojav posebne, sicer zelo pre-proste priprave. Po večini so to nekaj me-trov dolgi ravni vršiči smrek z na kratko

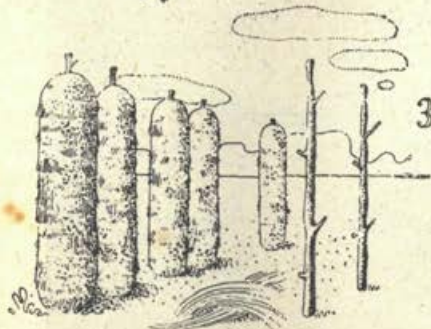
1

2

3

4

5

okleščenimi vejami, na katere obesijo žito, krmo in sploh poljske pridelke, ki jih je treba osušiti. Ostrve so doma povsod tam kjer rázstave, posebno pa v krajih, kjer imajo mnogo vlage. V glavnem obvarujejo že ostrve žito pred dežjem, saj premoči dež le vrhno plast in odteče po najbližji poti v zemljo, tako da ostane sredina suha.

Nadaljnji vmesni razvojni člen je kozolec brez strehe. Srečamo ga v neposrednem območju povsem razvitega kozolca s streho, med drugim na Ptujskem polju, na Goriškem pa dalje globoko v Švici. Vrsté se nešteti primeri najpreprostejše oblike (sl. 6), kjer sta po dve ostrvi povezani poprek s koli, pa vse do docela izoblikovanega kozolca brez strehe. Sušilne priprave, ki so enake ostrvam in za čudo podobne kozolcu brez strehe, so doma tudi v daljnih deželah; tako, postavam, jih srečamo na Finskem, Švedskem, v Beli Rusiji in Ukrajini, da, celo na Kitajskem in Japonskem, kjer suše na njih riževo snopje.

To so več ali manj vse sušilne priprave, od preproste razstave do kozolca stegnjenca brez strehe, ki so bile porojene iz potrebe, pa niso izoblikovale svoje zunanjsčine vse do kraja. Zato nas na tem mestu morejo dalje zanimati le v toliko, kolikor pripomorejo pregledu razvojne poti od najpreprostejše oblike ostrve v do kraja dognano obliko našega kozolca. Oblika kozolca s streho je končna izčiščena oblika, ki je zorela v stoletjih.

Stegnjeni kozolec (sl. 7, 8, 9 in 12) je najznačilnejša in najpogostejša slovenska sušilna priprava, ki daje čudovit poudarek deželi. Njegova zgradba je kaj preprosta: late, na katerih se suši žito, so pritrjene na močne hrastove, ponekod tudi na zidane stebre kvadratnega ali okroglega prereza. Stebri se vrsté v razmakih 4—5 metrov v ravni vrsti in so pričvrščeni na skalno babo z železnimi obroči (sl. 13). Kamnitna, v novejšem času pogostoma betonska baba obvaruje les pred trohnenjem. Čim vlažnejši je kraj, tem izrazitejša je baba. Preko stebrov je preprosta strešna konstrukcija, ki nosi ozko dvokapno streho, krito v poljedelskih predelih z rženo slamo, v gorskih predelih pa s skodlami ali deskami. Stebri kljubujejo vetru z oporami, podporniki, ki so ponekod, v močno izpostavljenih predelih, na

široko razkročeni, celo tako, da so že skoraj vodoravni in ujeti v posebnih lesenih stebričkih (sl. 8). Ravnotežje je ustvarjeno in tudi za kraje s silovitimi in sunkovitimi vetrovi je kozolec dobro opremljen. Veter je zanj nevaren le tedaj, če piha od strani in pravokotno pritiska na obdeto ploho; čelo kozolca je tako neznatno, da ne nudi posebnega prijema vetru. Prostor med stebri je okno; redkeje ima kozolec le dvoje oken, po večini jih ima okrog deset, celo do dvajset. Število oken, štantov je zaupno merilo velikosti in kakovosti kmetije. Pri obdevanju žita pomaga »hlapec« (sl. 10 in 11), stolu podobna priprava, ki jo je moči poljubno prestavljati in obešati na late z železnimi kljukami.

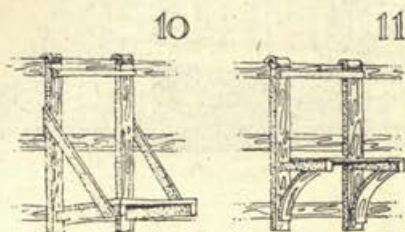
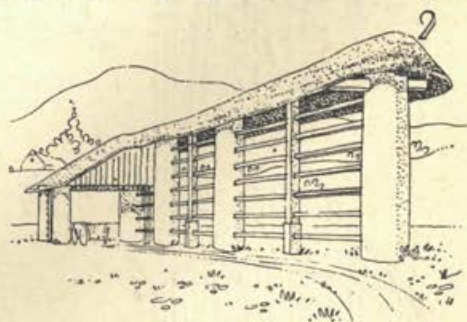
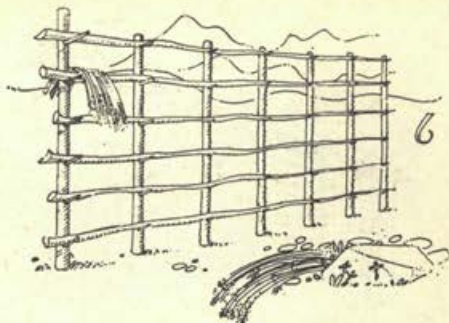
Dvojni stegnjeni kozolec (sl. 15) predstavlja dva vzporedno stoječa stegnjenja, ki sta v razmaku 4—5 metrov med seboj povezana s prečniki. Zgradba dvojnega stegnjenega kozolca je v sebi trdna, zato manjkajo opore, podporniki. Tudi skalne babe so v primeri z onimi pri enojnem stegnjenem kozolcu le še nizki kamnitni podstavki, na katerih prosto stoji stebri, kakor bomo to videli pri vezanem kozolcu.

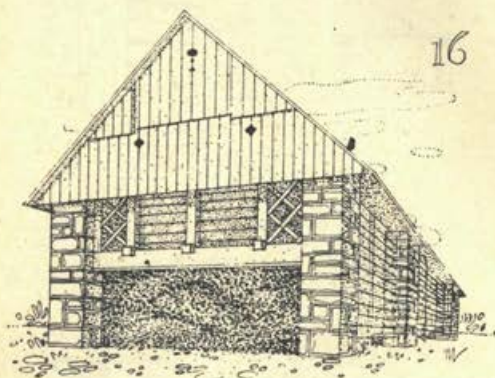
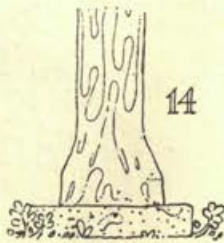
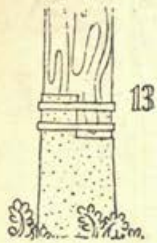
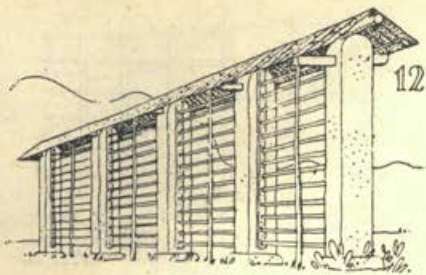
Prislonjeni kozolec je v osnovi stegnjeni kozolec, ki pa ne stoji samostojno, ampak je prislonjen h kakemu drugemu poslopju, k skednju ali hlevu. Srečamo ga v krajih z majhnimi kmetijami na Notranjskem, na Dolenjskem, v Beli krajini, na vzhodnem štajerskem in v Savinjski dolini; nanj naletimo tudi v planinah.

Vsi ti primeri kozolcev so izrazite sušilne priprave. Kozolec pa služi mnogokrat tudi kot shramba poljskega orodja in vozov. Slede poglavitni primeri kozolcev, ki jih je porodila obojna potreba: sušenje in shranjevanje.

Stegnjeni kozolec s plaščem (sl. 9). Pogosto je v obsegu enega okna stegnjenčeva streha na eno stran podaljšana in podprta z dvema stebroma, ki sta med seboj povezana z latami. Ta pristrešek se imenuje plašč in služi v prvi vrsti kot shramba predmetov, ki jih rabijo na polju.

Vežani kozolec (sl. 16 in 17) je izpopolnjeni dvojni stegnjeni kozolec, ki dobi enotno strešno pokrivalo, tako da služi obenem kot shramba. Nešteto je vrst

te najpopolnejše kozolčeve oblike, zastopan je povsod, prav posebej pa na Dolenjskem in štajerskem. Ker se na tem mestu ne moremo baviti z vsemi različki, se pomudimo le pri primeru dolenjskega vezanega kozolca, ki predstavlja kot najpopolnejše izoblikovani primer v glavnem vse druge.

Vezani kozolec je razdeljen na tri dele: v spodnji, srednji in zgornji prostor. Spodnji prostor služi kot shramba za vozove in poljedelsko orodje, srednji prostor kot shramba za seno najboljše vrste, zgornji prostor pa za seno neizbrane kakovosti. Srednji in zgornji prostor sta dostopna ali od znotraj skozi štirioglasto odprtino v odru ali skozi veliko lino, oziroma skozi vrataca skoncema, ali sta pa prostora dostopna po lesenih stopnicah, ki se nadaljujejo v lesenem hodniku z ograjo ob riglju.

Močni hrastovi stebri kvadratnega preza, ki so pri tleh odebeljeni, stojijo na skalnih plohih podstavkih (sl. 14). V oknih so razpete late od tal pa vse do strehe; do tu imamo opravka s stegnjenim kozolcem, le da manjkajo podporniki, ki postanejo spričo trdne zgradbe vezanega kozolca, kakor smo to že videli pri dvojnem stegnjenem kozolcu, nepotrebni. Spodnji oder nosijo spodnji, zgornjega pa zgornji branji prečniki. Skoncema, na obeh čelnih straneh je vezani kozolec omejen z brano, ki jo sestavljajo pokončni branjeki in v obliki Andrejevega križa navzkriž ujeti lepo obdelani hrastovi tramiči. Da je sestava stebrov in prečnikov v sebi trdna, so med seboj povezani z ravnimi rokami ali pa z ukrivljenimi krivinami. Brana je, posebno v vlažnih alpskih predelih, mnogokrat prekrita z deskami, da ostane seno obvarovano pred močo.

Streha, ki je dvokapnica in ima po večini skoncema kapo, čop, je krita v poljedelskih predelih večinoma z rženo slamo, v gozdnih in posebno v alpskih predelih pa s skodlami ali deskami. V koroškem alpskem območju sem opazil kombinirano kritje slame in skodel: obroba ob kapu je prekrita s skodlami, vse drugo pa z rženo slamo. Danes to kritje močno izpodriva opeka, prav posebej cementna zarezna opeka domačega izdelka. O tem pozneje. Streha obvaruje z izdatnimi napušči leseno zgradbo in v nji shranjeno žito in mrvo, poleg tega pa zgornji prostor skoncema štrli preko brane in jo še posebej váruje

pred močo. Pojav, ki je dobro viden pri konstrukciji hiše v planinskem območju. Preko zime obdenejo late na gosto s koruznico, da ostane kozolec obvarovan pred dežjem in snegom.

Kozolec na psa ali na kozla (sl. 18) je vmesna oblika med stegnencem s plaščem in vezanim kozolcem. Doma je posebej tam, kjer se kultura žita umika pred vinogradništvom, večkrat pa tudi v krajih z revnejšimi kmetijami. Zgradba tega kozolca je enaka poprejšnjim, zato se ne bomo z njo nadrobno ukvarjali.

Nevarnosti preté kozolcu od vetra, od požara in od vlage. Proti vplivu vetra, ki se upira v njegovo obdeto ploho in ga skuša prevrniti, zavarujemo kozolec z več ali manj razkrcenimi podporniki, oporami, s katerimi se kozolčeva osnovna ploškev izdatno poveča, da stoji trdno na zemlji.

Pred požarom obvaruje pazljivost. Glede vlage, ki ima za posledico trohnenje lesenih delov, pa pri kozolcu ni najbolje preskrbljeno. Izboljšanje je možno s prav preprostimi sredstvi.

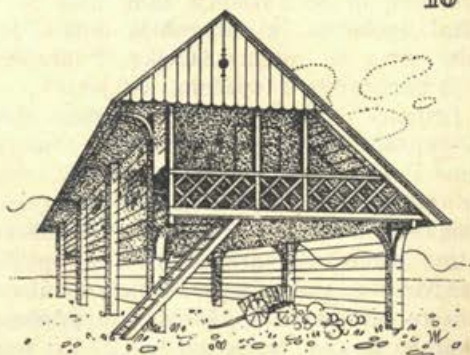
Neposredna vlaga prodira v kozolec od tal. Stegnjenec je pričvrščen h kamnitni ali betonski babi z železnimi obroči. Baba je sorazmerno visoka in je tako hrastov steber dosti odmaknjen od tal. Ko se pojavi na dolnjem koncu trohnoha, odžagajo načeti del stebra, ga bodisi dopolnijo z novim dostavkom ali pa stegnjenec za načeti del skrajšajo. Občutnejši kot pri stegnencu pa je vpliv vlage pri drugih vrstah kozolca, prav posebej pri vezanem kozolcu; tudi popravilo že strohnelih delov je prav težavno.

Stebri vezanega kozolca stoje prosto na skalnem ali betonskem podstavku, ki je sorazmerno zelo nizek. Vrhnja površina podstavka ni vedno enaka, dostikrat je taka, da odteka voda prej navznoter kakor navzven. Peta stebra je sicer nekoliko odebljena, vendar ta odebelitev ne poveča mnogo niti stabilnosti niti ne preprečuje trohnenja. Steber prične gniti pri stiku s skalnim podstavkom. V risbi št. 19 je prikazano izboljšanje. Podstavek, ki naj bo v krajih z domačim naravnim kamnom praviloma kamniten, je treba na vrhnji površini preurediti tako, da voda nemoteno in najhitreje odteče; tudi površina naj bo čim gladkejša, da posebno v zim-

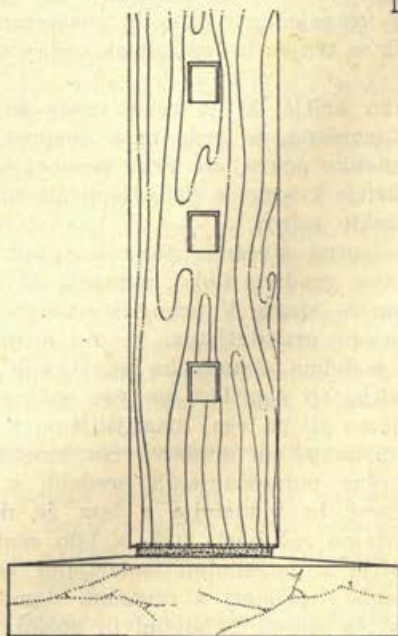
17

18

19

skem času ne pride do razkrajanja kamna. Hrastov steber opremimo na spodnjem koncu z rego; stično ploskev in rego premažemo z izolacijsko smolo ali s katranom. Na ta način je steber obvarovan na najbolj izpostavljenem mestu pred vlaženjem in trohnenjem.

Prvotno so bili kozolci brez izjeme pokriti ali z rženo slamo v poljedelskem področju, ali pa s škodlami v gozdnem in alpskem pasu. Kritje s slamo je v zadnjem razdobju pričela nadomeščati glinasta strešna opeka — bobrovci, posebno tam, kjer je ponovno razsajal požar, tam, kjer imamo opravka s trdnejšim gospodarstvom, in ne nazadnje tam, kjer je v bližini opekarna, ki uporablja dobro domačo glino za opečne izdelke. Pokrajina se je sprijaznila z opečnim kritjem.

Drugače pa je s cementno strešno opeko. Čeprav je v dovoljni množini i ržene slame i škodel i glinastih strešnikov, vendar opažamo, da izpodriva celo v najbolj odmaknjenih vaseh te stare preizkušene kritine cementna zarezna strešna opeka, ponajveč domačega izvora. Kmet si nabavi v mestu železen kalup, šablono in izdeluje, kakor ve in zna, cementno kritje. Pri tem sevé ne pazi mnogo na pravilno pripravljanje gradiva, ne ve za prava razmerja posameznih primesi, ne za njih izbor, ne pazi končno na lepoto izdelka; vse se vrši v naglici in površno, kar ustreza današnjemu neurejenemu času in razmeram, v katerih se trajen in lep izdelek vedno manj ceni.

Tako kritje, ki je vrhu vsega še površno izvršeno, je grdo in v nasprotju z našo mehko pokrajino. Prav posebej pa je tako kritje kvarno iz čisto tehničnih in gospodarskih ozirov.

Cementna strešna opeka ima kot vse cementno gradivo slabo lastnost, da rosi, kondenzira vlogo. V primerih našega preizkušenega graditeljstva, ki mu stoje ob strani sodobna znanstvena izkustva in raziskavanja, to nepriliko na vse načine odpravljamo ali pa vsaj zmanjšujemo z raznimi izolacijskimi sredstvi. Na kmetih in v površno pomeščanjenih predelih v bližini mest in industrije s tem še dolgo ne moremo računati; tudi bi bilo cementno kritje s potrebnimi izolacijami veliko predrago v primeri s cenenimi domačimi gradivi: s slamo, škodlami in opeko.

Cementna zarezna opeka, ki je zaradi nepravilno prebranega peska, slabo pripravljenega betona in površnega izdelka po večini luknjičava, s časom propuša močo in jo kaj hitro uničuje zmrzlina. Najneprijetnejša njena stran pa je rošenje, kondenziranje, ki ima za posledico trohnenje lesa strešne konstrukcije neposredno pod opeko. Vse te napake in posledice za sedaj še niso prav opazne, prekratka je še doba uporabe cementnih izdelkov; takrat pa, ko bodo vidne, bo tudi že prepozno. Ostanimo torej pri preizkušenih starih gradivih, ki jih, kjer koli je to mogoče, izboljšujemo!

Zaključek: Kozolec je bil porojen iz potrebe; z njim je postal kmet gledé sušenja žita povsem neodvisen od vremena. O njegovi razvojni poti so možna le ugibanja. Zelo verjetno pa je, da smo Slovenci prinesli to sušilno napravo v preprosti obliki že s seboj v te kraje. Zemljepisne in z njimi vremenske prilike so vplivale na njen nadaljnji razvoj. V območju gozdov, ki jih je bilo v tistih davnih časih mnogo več kot danes, je bilo tudi več vlage in padavin, zato je bila nujna posledica kozolec s streho. V krajih, kjer ni več čuti naše govorice, celo na Tirolskem, spominjajo na naš izumrli rod kozolci. V dotiku s sosedi so se stalno izmenjavali vplivi: kakor smo mi prevzeli od sosedov marsikaj, kar je v zvezi z živinorejo in s pastirstvom, tako so oni prevzemali od nas mnogo iz področja poljedelstva. Na ta način si moremo razlagati razširitev kozolca še preko naše zgodovinske narodnostne meje. Od tod dalje pa se je kozolec pojavljal kot posrečena sušilna naprava vse do danes. So kraji, kjer je kozolec popolnoma zamrl, postavim na Koroškem, v Vzhodni Prusiji; so pa tudi kraji, kjer se je pojavil pred dve sto, sto leti (Švedska, Finska) in se pojavlja danes. Neposredni posredovalci širjenja kozolca so pač v prvi vrsti naši kmetovalci, ki se naselijo na tujem, poneso s seboj misel in spomin na tega dobrega kmečkega prijatelja in ga o prvi ugodni priliki postavijo. Prav tako so ga širili naši dušni pastirji pa ženitbeni odnosi prek meja.

Zapomnimo si: Kozolec ima svojo domovinsko pravico pri nas; v naši sredi je izoblikoval vso svojo dokončno lepoto, iz njega diha ustvarjalni genij našega naroda. Naj nas ne moti, da je brez posebnega

okrasja; nasprotno, ponosni bodimo, da je stisnil vso svojo lepoto v raševinasto obleko hrasta in slame. Razumen je v svoji doslednosti in neizprosno služi potrebi, plemenit in lep pa je v prilagoditvi naravi, ko prepeva med njegovimi vodoravnimi latami razgibana slovenska krajina. Ostal bo naš edini in najčistejši izraz. Kakor se že

menjavajo tipi hiš in kmečkih domov po raznih območjih, kakor slede tlorisne in gradbene ureditve in lepotni okras meni časov pa zunanjim in notranjim vplivom, tako gleda na vse to prelivanje in spremenjaje gradbeno in lepотно dograjeni kozolec in pripoveduje o prečiščeni modrosti slovenskih rodov.

Krčma pri Kurentu

Ivan Zorec

Pri svobodnjaku Trlepu so pospravili letino. Bila je kaj lepa. Strni in ajde so namlatili, prosa nameli pa korenja in repe napulili, da so vse shrambe kar zvrhoma napolnili. Tudi čebele so bile pridne vse leto, posebno pa ob ajdi, in so nanosile medu za tri polne kadice, še nekaj čez. Še beli hramček na Primskovem se je ljubeznivo spogledoval z milo Temeniško dolino in ji ob najlepšem jesenskem soncu veselo mežikal, tako poln je bil vina.

Srečni gospodar Trlep je vse še enkrat pregledal in je bil čisto zadovoljen, kakor je bil Bog Oče tačas, ko je svet stvaril.

»Otroci, zdaj pa le vkup vsi!« je veselo sklical otroke in vso družinčed. »Po naši stari navadi slavimo praznik dobre letine, jejmo in pijmo — tako veselico naredimo, da je bo vesel tudi Bog sam!«

Otroci so se obrnili in brž po očetovi besedi storili, kar je bilo treba za praznik in veselico.

Štirje sinovi in hči Marijana so se po tlej stisnili okoli očeta za mizo, vsa družinčed pa zraven njih.

»Tako, le k meni, otroci,« se jim je smehljaj. »Leto osorej me nemara ne bo več med vami; tja, kjer je mati, pojdem; za menoj pa le pošljite kak očenaš, kaj se ve, potreben mi bo.«

»Oče, to pa ni beseda za veselico,« so mu otroci, vsi že sami odrasli ljudje, nekoliko ugovarjali, a se vendar strahoma tudi spomnili, da očetu že nekaj let srce peša ali kaj.

»E, star sem ko zemlja in že truden, kakor bi nosil ves svet,« se je veselo zasmeljal. »Pa se nič ne bojim, večnega počitka si kar želim. Smrti se bojijo le otroci

in ženske. Veseli bodimo in katero zapojmo, pa je.«

In so peli in pili, se veselili in gostili tri dni in tri noči vkup.

Tretjo noč je Trlep razločno začutil, da mu srce nekako zastaja.

»Duša,« je rekel, pa tako, da ga je slišala sama, »lezi no lepo počez, ne sili še ven, saj se nama nikamor ne mudi!«

»Ne pij več,« ga je angel varuh sva-reče opominjal, »škodilo bi ti.«

»Nikar mi ne brani veselja, angelček varuh moj, saj mi dela, kadar ga je bilo preveč, tudi nisi branil, čeprav mi je včasih škodilo,« se mu je Trlep upiral, pa spet tako, da nihče drug ni slišal. »Ko sem trsju gnojil, sem se hudo potil, močno znojil; potlej sem se vse leto veselil, da bom svoje dobro vino pil.«

»Nisi zdrav, škodilo bi ti,« je angel varuh svaril.

»Saj ne veš, kaj je vino,« je Trlep trmoglavil.

»Vem, kaj ne bi vedel.«

»Ne, ne veš, ker ga uživati ne moreš.«

»Kako da ne?« se je angel branil.

»Ne moreš. Kam bi ti pa šlo, ko si brez posode?« se je Trlep poredno smehljaj. »Jaz, vidiš, jo pa imam, tako, da menda še dna nima, kadar pridem do dobrega vina.«

»E, kaj boš, saj ne veš, kako sem.«

Vlomske tatvine so vedno pogostejše.

Zoper posledice vloma pravočasno sklenite zavarovanje pri naši domači

Vzajemni zavarovalnici v Ljubljani